

POLISEMIYANING TARJIMADA IFODALANISH MUAMMOLARI

Xo'jamurodova Ruxshona

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Tarjima nazariyasi va amaliyoti (ingliz tili) fakulteti 404-guruh 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada polisemiyaning lingvistik mohiyati va uning tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolari tahlil qilinadi. Tarjimon oldida ko'p ma'nolilikni to'g'ri anglash, kontekstni chuqur tahlil qilish va so'zning ma'no qatlamlarini mos til birliklari bilan ifodalash kabi vazifalar turadi. Ingliz va o'zbek tillari misolida polisemiyaning turli darajada namoyon bo'lishi, shuningdek, semantik siljish, stilistik moslik va madaniy farqlar natijasida kelib chiqadigan tarjima xatolari misollar orqali ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: polisemiya, semantika, tarjima, kontekst, ekvivalentlik, ko'p ma'nolilik, sinonimiya, omonimiya.

THE PROBLEMS OF EXPRESSING POLYSEMY IN TRANSLATION

Abstract: This article analyzes the linguistic nature of polysemy and the problems it causes in the process of translation. The translator faces such tasks as correctly interpreting multiple meanings, thoroughly analyzing the context, and conveying semantic layers of words through appropriate equivalents in the target language. The paper discusses various levels of manifestation of polysemy in English and Uzbek, highlighting translation difficulties caused by semantic shifts, stylistic differences, and cultural gaps.

Keywords: polysemy, semantics, translation, context, equivalence, multiple meaning, synonymy, homonymy.

Kirish

Tilshunoslikda polisemiya (yunoncha poly — “ko'p”, sema — “ma'no”) tushunchasi bir so'zning bir nechta o'zaro bog'liq ma'nolarga ega bo'lishi hodisasini bildiradi. Har bir tabiiy tilning lug'at tarkibida polisemiya keng tarqalgan bo'lib, u tilning iqtisodiyligi va ifoda imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, tarjima jarayonida bu hodisa tarjimon uchun murakkablik tug'diradi, chunki har bir tilda ma'no tizimi o'ziga xos milliy-madaniy, tarixiy va uslubiy omillar bilan bog'langan. Tarjimada polisemiyaning to'g'ri ifodalanishi matnning semantik yaxlitligi va mantiqiy aniqligini

saqlab qolish uchun zarurdir. Aks holda, tarjima natijasida ma’no siljishi, noto’g’ri konnotatsiyalar yoki madaniy noaniqliklar yuzaga keladi.

1. Polisemiyaning lingvistik mohiyati

Polisemiya har bir tilda leksik sathning asosiy xususiyatlaridan biridir. So’zning birlamchi ma’nosi nutq jarayonida qo’shimcha ma’nolarni hosil qiladi. Masalan, ingliz tilidagi head so’zi “bosh” (jismaniy a’zo) ma’nosidan tashqari “rahbar”, “cho’qqi”, “boshliq”, “yetakchi” ma’nolarida ham ishlatiladi. O’zbek tilidagi “bosh” so’zi ham xuddi shu ko’p ma’nolilikka ega. Bu holat tilda umumiy semantik mexanizmlarning mavjudligini ko’rsatadi.

Shunga qaramay, har bir tilning semantik tizimi o’ziga xos bo’lgani uchun tarjima jarayonida to’liq ekvivalentlikka erishish har doim ham mumkin emas. Shuning uchun tarjimon so’zning kontekstual ma’nosini aniqlashda semantik maydon, kollokatsiya va pragmatik ma’nolarga e’tibor qaratishi lozim.

2. Tarjimada polisemiyaning ifodalanish muammolari

Ko’p ma’nolilik tarjimada bir nechta muammolarni yuzaga keltiradi:

1. Kontekst yetishmovchiligi – so’zning ma’nosi aniq kontekstsiz bo’lsa, tarjimon noto’g’ri ma’noni tanlashi mumkin. Masalan, light so’zi “yorug’lik”, “yengil”, “nur”, “och” (rang) ma’nolarini anglatadi. Tarjimon matn kontekstini e’tiborsiz qoldirsa, ma’no siljishi yuz beradi.

2. Madaniy tafovutlar – ayrim polisemantik birliklar milliy-madaniy tushunchalar bilan bog’liq bo’ladi. Masalan, ingliz tilidagi home so’zi nafaqat “uy”, balki “vatan”, “oilaviy iliqlik” tushunchasini ham bildiradi. O’zbek tiliga oddiy “uy” deb tarjima qilish semantik torayish keltirib chiqaradi.

3. Sinonim va omonimlar bilan chalg’ish – ayrim hollarda polisemiya omonimiya bilan aralashib ketadi. Masalan, ingliz tilidagi bank so’zi “daryo qirg’og’i” va “moliyaviy muassasa” ma’nosida ishlatiladi. Bu omonimiya bo’lsa-da, tarjimada u ham polisemiya o’xshash muammo tug’diradi.

3. Tarjima strategiyalari

Polisemiyaning to’g’ri tarjima qilish uchun tarjimon bir necha strategiyalardan foydalanadi:

Kontekstual tahlil: so’zning matndagi vazifasini, atrofidagi birliklar bilan munosabatini tahlil qilish.

Eksplikatsiya: ma’noni ochib beruvchi izohli tarjima usuli (masalan, public school — “xususiy, pullik o’quv muassasasi”).

Kompensatsiya: bir joyda yo’qotilgan ma’noni boshqa joyda to’ldirish usuli.

Madaniy moslashtirish: milliy elementlarni tarjima tilda mavjud ekvivalentlar bilan almashtirish yoki tushuntirish orqali ifodalash.

Masalan, ingliz tilidagi "He has a good head for business iborasini" "Uning biznes yuritish qobiliyati kuchli" deb tarjima qilish — bu kontekstual tahlil natijasida polisemiyaning to‘g‘ri ifodalanishidir.

Ingliz va o‘zbek tillari misolida tahlil

Inglizcha birlik—So‘zma-so‘z tarjima—To‘g‘ri kontekstual tarjima

cold welcome—sovuq kutib olish—beparvo kutib olish

bright student—yorug‘ talaba—iqtidorli talaba

heavy rain—og‘ir yomg‘ir—kuchli yomg‘ir

sweet memories—shirin xotiralar—yoqimli xotiralar

Bu misollar polisemiya natijasida yuzaga kelgan semantik ko‘p qirralilikni ko‘rsatadi. Tarjimon kontekstni chuqur anglamasa, so‘zlarni bevosita tarjima qilib, stilistik va ma‘no noaniqliklariga yo‘l qo‘yishi mumkin.

4. Tarjimonning roli

Polisemiyaning to‘g‘ri ifodalash tarjimonning semantik sezgirligi, madaniy bilimlari, stilistik mahorati va til juftliklari haqidagi tajribasiga bog‘liq. Tarjimon faqat so‘zma-so‘z emas, balki ma‘no, emotsiya va uslub darajasida ham ekvivalentlikni saqlashi lozim. Shu ma‘noda, tarjima jarayonida polisemiya nafaqat lingvistik, balki madaniy va psixolingvistik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa: Polisemiya tarjimada murakkab semantik hodisa bo‘lib, tarjimon oldida ma‘no aniqligi, kontekst tahlili va madaniy moslikni ta‘minlash kabi masalalarni qo‘yadi. So‘zning ko‘p ma‘noliligi tilning boyligini ifodalasa-da, noto‘g‘ri talqin qilinganda mantiqiy va stilistik xatolarga sabab bo‘ladi. Shuning uchun tarjimon uchun asosiy vazifa — kontekstual semantikani chuqur tahlil qilib, asl matn ma‘nosini saqlagan holda maqsad tilida tabiiy va aniq ekvivalent yaratishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nurmatova G. A., Qurbonova S. M. Polisemiyaning turli sath birliklarida namoyon bo‘lishi. — O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar jurnali, 2024.
2. Alimjanova S. Ingliz tilidagi ko‘p ma‘noli iboralarni o‘zbek tiliga tarjima qilish usullari. — Scienceproblems.uz, 2023.
3. Komissarov V. N. Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty). — Moskva, 1990.
4. Newmark P. Approaches to Translation. — Oxford: Pergamon Press, 1981.
5. Axmedova A. Q. Antroposentrik tilshunoslik terminologiyasida polisemiya hodisasi. — Universalpublishings.com, 2024.